

KRITIKA I BIBLIOGRAFIJA

C. GALLAVOTTI — A. SACCONI, *Inscriptiones Pyliae ad Mycenaeam aetatem pertinentes*, Ed. dell'Ateneo, Roma 1961, XVI + 204. (Incunabula Graeca I, Mycenaei sodalicii curis ed. fautorum impensis: Ministero d. Pubbl. Istruz., Ist. Finaz. Ital. Centrale, Ist. di Fil. Class. d. Università di Roma), 2.500 л. в.

Пилските натписи откриени до 1960 г. и издавани повремено од Bennett (*PT I и II, Olive Oil Tablets*) и Mabel Lang (AJA 62, 63, 64 и 65) во различни форми (отпрвин само со цртежи и силабични знаци на линеварното В писмо, а подоцна со фотографии, цртежи и во транскрипција) се најдоа во ова издание на Gallavotti и Sacconi собрани сите во еднообразна латинска транскрипција. Подредени според содржината, а не само според идеограмата и снабдени со убав коментар, натписите стануваат некако појасни и попрегледни во ова издание кое по форма доста се доближува до критичните изданија на класичните текстови. Наменето е како помагало за студент, но треба да се одбележи дека со бројните емендации во читањето на натписите и исцрпниот коментар, тоа претставува и значаен научен прилог во областа на микенологијата.

По уводниот дел кој содржи: предговор; објасненија за изворите, за подредувањето на текстовите во ова издание и конвенционалните скратеници; преглед на знаците со нивните фонетски вредности и на идеограмите со нивните значења, како и податоци за литературата (I—XVI), авторите ги даваат натписите по серии, класирани во групи, а овие во подгрупи според некои карактеристични белези, на пр.: *Virorum tabellae*:... 1. *Virorum genera* — *subiungitur* Be 995, 2. *Quidam oromeno*, 3. *Quidam surase*, 4. *Cuiusdam gasirewija* итн. и завршува со *fragmenta*. Потоа упатуваат на литературата што се однесува за овие плочки и го предаваат текстот на натписите, според дадената класификација, снабдени со критичен апарат под линија.

Текстот на натписите заедно со објасненијата пред нив и коментарот, даден во забелешки со петит, зафаќа 143 страни. Потоа следуваат индексите: I на микенските зборови, II на плочките според музејскиот инвентарен број и со укажување на страниците каде што се содржат во книгата и III на илустрациите. За поголема прегледност авторите ја илустрираат книгата со 38 цртежи од одбрани плочки, а со тоа го вонолните и просторот на некои страници што инаку би останал празен.

Појавата на ова издание треба да се поздравува. Тоа ќе им послужи добро не само на студентите во наставата, туку и на ученици за научни цели. Само при тоа треба да се имаат пред вид и некои забелешки во врска со него.

Од вкупно 90 слогови знаци, дадени во табеларниот преглед на Bennett (стр. XII), оставени се неидентифицирани 21. Од овие во пилските натписи се јавуваат 12 знаци: 34, 35, 56, 63, 64, 65, 66, 79, 82, 83, 85, 86. Меѓутоа, во текстот на натписите сепак некои од нив се дадени со фонетска вредност. Така на пр. *65 е заменет со *ju* (*epijuko, pejuka, ejuto*), *66 — секогаш со *two* (*af.]two, rawaratwo*, покрај *otwoweo*, а *85 — со *zu* (*zudepi, zudewesaqe, zukeja, zukejatewe* и т.н.). Друго прашање е дали се најсреќно најдени гласовните вредности на овие знаци.

Во микенолошката литература веќе си пробива пат мнението дека фонетската вредност *ai* за *85, до која дојде проф. М. Д. Петрушевски, а резултатите ги објави во заедничката статија *The Phonetic Value of ...*85* со П. Илиевски (Ж. А. VIII, стр. 265—278), најдобро одговара во слоговите групи каде што се јавува овој знак (cf. Н. Mühlestein, *Gnomon*, 35, 1963 p.275; М. Doria, *Minos* VIII, 1963, p. 36 и др.). Претпоставката на Gallavotti дека *85 = *zu* е усамена и

неубедителна и таа транскрипција не смееше да дојде во едно вакво издание што има карактер на прирачник.

Сега е веќе јасно (по работата на М. Lejeune во *Rev. d. phil.* 36, 1962 стр. 217 —224) дека треба да се прави разлика меѓу знакот *66, употребен во An 298 и Ma 216 *ra-wa-ra-tja*, cf. *ra-wa-ra-ti-ja* On 300, 9 и *ra-wa-ra-ta* An 723 и др., од знакот употребен во An 261, 2—5, каде што и по надворешна форма теј знатно се разликува од *66 и сега е познат како нов знак *91 = *two*, cf. *o-two-we-o* со *o-to-wo-⟨we⟩* An 261, г. 7, —616,4 и *o-tu-wo-we* во Jn 658,7.

Со гласовна вредност како дублети, одбележени со бројки, се дадени знаците: *25—*a*₂, *29—*ru*₂, *33—*ra*₃, *43—*a*₃, *68—*ro*₂, *76—*ra*₂. Но, така како што беше знакот *16 — *pa*₂ заменет со *qa*, сметаме дека има доволно основани и некои од горните знаци да се транскрибираат со поопределени фонетски вредности, како на пр. *ha* м. *a*₂, *rai* м. *ra*₃, *ai* м. *a*₃, *rjo* м. *ro*₂, *rja* м. *ra*₂ и можеби *phi* м. *pu*₂.

Во транскрипцијата на микенските зборови се изоставени цртичките за одделување слогови, на пр. *kosamato*, *reukotoro*, *urupijajo*. Ваквата транскрипција има своја добра страна што текстот, написан на тој начин, не заема голем простор и е попрегледен, но од друга — употребата на слогоразделните знаци има свое значење зашто со нив се предава поверна слика на оригиналот и дава можност полесно да се претстават некои одлики во пишувањето на натписите. Со оглед на тоа што повеќе микенски зборови се објаснети на грчки во латинска транскрипција без цртички, за разлика од оние зборови што можат да се предадат со грчко фонетско писмо кога се во прашање документирани форми, со ваков начин на транскрипција се внесува извесна забуна. Во транскрипцијата на фрагментите, исто така, човек нема јасна претстава за нивната положба ако се напишани без овие цртички. Не е исто дали еден фрагмент ќе се одбележи со или без црта во почетокот, одн. на крајот, на пр.]-*no-wo*[-, или]*nowo*[,]-*nowi-jo* или]*nowijo*.

Во предавањето на зборови и слогови од еден ред во друг се забележува недостигност кај авторите на ова издание. Наместа текстот е даден во еден ред без никакви забелешки, на пр. *opikapeewege* (Jn 829,1, стр. 83), наместо: *o-pi-ka-pe'e-we-ge'* како што е на натписот, а наместа се принудени со зборови да појаснат каде е напишан текстот: *sup(eriore) mg.* (= *margin*), одн. *inf(eriore) mg.* Но понекогаш ја предаваат и надворешната форма на натписот со посебни знаци какви што се употребени во *KT*, сп. стр. 33: *Cs 660 'akeo akere'*, стр. 44s., во *Ea* серијата и др. Овој начин на транскрипција требаше да биде применет насекаде.

Натписите што се составени од неколку фрагменти го носат само најмалиот инвентарен број. Вистина во забелешка под линија се укажува дека тие натписи се соединети од повеќе фрагменти и се одбележува од кои, но подобро ќе беше ако се одбележеше здружувањето на тие фрагменти горе пред текстот, како што е сторено во поранешните изданија на пилските натписи (*PT*), петоа во *KT* и *MT*. Ова е потребно не само затоа што човек веднаш стекнува претстава за состојбата на натписот, туку и затоа што многу фрагменти се разлепени и потребно е често во музејот да се бараат не само најмалите инвентарни броеви туку и поголемите (сп. на пр. An 261 + 857 + 283).

Издавачите направиле неколку успешни прекласирања на натписи. Така на пр. Ad 142 во Ae 142, кон Ae е додаден и Be 995; кон Aa, Ab и Ad се приклучени An 199 и 292; Vn 851, 865 и 1191 се прекласирани во персоналните серии и тн.

Критичниот апарат, краток и прегледен, претставува драгоцен прилог. Овде се земен под внимание на прво место корекциите во читањето на некои пилски натписи, извршени главно од Bennett, Chadwick, Ventris, Mühlestein, Lejeune и др., но се даваат и други објасненија за состојбата на текстот, одн. плочките. Посигурните (?) реконструкции се дадени во самиот текст, а помалу сигурните, како од други автори така и на самиот Gallavotti, во апаратот. Своите предлози за различно читање Gallavotti ги одбележува под линија, а дополнењата на некои оштетени места — лакуни или фрагменти — ги дава во самиот текст со забелешка во апаратот: *suppl(evit) Gallavotti*. Некои од овие допол-

ненија се сосема успели, на пр.: [*ki*]nura Vn 865,7 наспроти Qa 1301; [*eta*]wone[u] (cf. PdP 1961 p. 21), An 519, 7 наспроти Sn 64, 13 и др.

Во сите случаи, сепак, човек не може да се потпре на реконструкциите извршени по пат само на вакво споредување. На пр. во An 261, 13 е усвоено читањето *a₃ sonijo*, наспрема Jn 310,3. Но, со исто толку право може човек да се повика на Vn 851,13, каде што се јавува *ma-so-ni-jo* покрај *o-to-wo-we-i*. Меѓутоа, Mühlestein (cf. Gnomon 35, 1963, p. 278) од аутопсија можеше да се увери дека зборот треба да се чита *du-ni-jo*. Во 6. р. од истиов натпис наместо *ku-[ne]u*, Mühlestein (l. c.) предлага: *ku-te-re-u* („sehr unsicher“), а рецензентот чита: *ku-ke-re-u*, не затоа што вакво име се среќава во плочките (cf. Jn 845, 12 Κυκλεύς), ами затоа што меѓу крајните два знака има место и траги од два други слогови знака. Првиот од нив може да биде поскоро *ke*, зашто од аутопсија се забележуваат две долни црти што не одговара за *te*. Вториот може со поголема сигурност да се определи како *re*.

Во Eq 146,9 името на лекарот (*i-ja-te*) може да се реконструира на неколку начини: *pi-ra]-me-no*, *wa-do]-me-no*, *ku-ru]-me-no* и т.н., но токму поради тоа сигурноста на било која реконструкција е помала.

Gallavotti (стр. 66) оваа плочка ја разгледува заедно со Eq 887 под заглавие: *Tabellae ad watu et koro pertinentes*. Врз основа на 2. р. каде што е јасно напишано *ko-ro*, би можело да се очекува дека и во 10. р. е повторен истиот збор судејќи по цртежот на РГII стр. 18 и 158, каде што е вториот знак даден како сигурно *ro*. Меѓутоа, од самата плочка рец. можеше да се увери дека овој знак тешко може да биде *ro* зашто се забележуваат траги од две црти што се спуштаат од средината на редот на долу и една хоризонтална цртичка што ги сече таму каде што се составуваат. Тоа се всушност елементи од долниот дел на *ke*, додека горниот дел е откриен. Овде би требало да се чита *e]-ke*, а не *ko-ro*. Во прилог на оваа реконструкција зборува и самата формула; *o-na-to e-ke to-so-de-pe-mo*, која се повторува многу често во E серијата.

Авторите се однесуваат објективно кон предлозите за реконструкција или *varia lectio* дадени од различните автори. Во An 37,2 го примаат дополнението на С. Лурје *wo-no-jo*: во Sn 328,12 ја одобруваат коректурата на Вл. Георгиев *wi-sa]-to*, наспрема Vn 130,10. Gallavotti особено високо ги цени критичките забелешки на Chadwick во врска со РГII (cf. Minos VI, 1960,) и нарочно на натписите откриени од 1957 г. наваму и издадени од Lang. Во критичниот апарат најчесто го спомнува името на Chadwick кој и преку писма го известувал за одделни зборови и натписи. Но сепак, издавачот некаде не се согласува со неговите предлози и зазема свој критичен став. Така, во натписот An 1281 ги прима повеќето поправки на Chadwick, дури некои внесува и во текстот, на пр. *a-ka* 3. р., место *pa-ka* (Lang), *85-*ke-i-ja-te-we[i-ge]* VIR] место *85-*ke-i-ja-te-we-i*; *ma-ra-si-jo* место *ma-ro-si-jo* (Lang). Можев да се уверам дека читањето *ma-ra-si-jo* е напалоно исправно, зашто *ra* се чита на натписот сосема убаво, а на цртежот од Lang стои *ro*. Но во 8. р. авторите го задржуваат читањето на Lang *to-ze-u*, кое е подобро, наместо *to-te-u* од Chadwick. Исто така го усвојуваат [.] *ti-ja-ke-si* (Lang), наместо [po]-*ti-ja-ke-e* (Chadwick). Рецензентот смета дека е второво поверојатно. Наместа авторите не примаат ни едно ни друго, ами даваат нешто трето, своја редакција, нпр. р. 10: Lang: *85-*ke-i-ja[te-we-i]*, Ch. *85-*ke-i-[ja-te-we]*, а тие ја составуваат заградата празна и во коментарот забележуваат: *sed zukeija[teu quidam] conicia aut zukeija[teuo doe]ro col. Fn 50*. Ако се исклучи вредноста *zu* за *85, нивниот предлог е сосема логичен и приемлив.

Во Ep 617,1, наспроти Eb 495, [*neqen edaen eke kama*] *ne-qe-u* е подобро од *ne-qe-wo* (Lang) зашто се согласува како субјект во ном. со предикатот *e-ke*.

Во Na 1038 чита *o]nokaraore*, наспрема Mn 1412: *onokara[ore* (за ова спореди и *Mycenaean Studies* стр. 67s.). Ова е подобро и попримливо од читањето на Lejeune: *ku]-no-ka-ra-o-i*. Истото се однесува и за *se-re-mo-ka-ra-o-re*, наместо *-ka-ra-o-i* во Ta 714,2.

За да се избегнат различните преглоставки и за да може да се контролира читањето во вакви и слични случаи, потребно е микенските натписи да се издадат во еден корпус заедно со фотографиите.

Бидејќи натписите овде се дадени во поинаков ред а не како во досегашните изданија според идеограмата и редниот број, индексот на микенските зборови (стр. 141—198) ќе беше пополни ако покрај бројот на натписот се даваше во заграда и страницата каде што се наоѓа тој. Од практична страна тоа ќе беше поарно зашто ќе се избегнеше барањето на натписот и во другиот индекс.

Со оглед на систематичноста на ова издание, пропуст е и тоа што во индексот на зборовите не се дадени и редовите покрај бројот на натписите. Има недоследност во редот на забелешките во критичкиот апарат, како и други слабости од технички карактер, но сепак тие не можат да ја намалат вредноста на книгата.

Со групирањето на натписите според нивната содржина авторите успеале да ни претстават слика на архивата од пилскиот дворец. Предноста од ваквата распределба на натписите убаво може да се види особено од Е серијата каде што се дадени натписите од Ер групата паралелно со Eb, а Ep со Eo и др.

Наместо човек да се служи со 6 книги во кои што беа досега издадени пилските натписи откриени до 1960 г., сега е работата далеку поулеснета со тоа што сите тие натписи се собрани заедно во една книга. Но тоа пак не значи дека поранешните изданија треба да излезат од секаква употреба. Поради тоа што тие содржат цртежи на плочките, а *Olive Oil Tablets* и повеќето натписи издадени од Mabel Lang во AJA се снабдени и со фотографии, тие ќе служат и понатаму какв контрола на различните читања сè додека не се издаде еден corpus на пилските, одн. микенските натписи со фотографии.

П. Хр. Илиевски, Скопје.

ANNA MORPURGO, *Mycenaeae Graecitatis Lexicon*, Romae in aedibus Athenaei 1963, Centro di studi micenei, Università di Roma, Incunabula Graeca Vol. III, XXX+404, голем 8°, цена 6.000 л. и.

Микенолошкиот центар во Рим, организиран и раководен од проф. С. Gallavotti, покажа видни резултати уште во првите години по дешифрирањето на линеарното В писмо. Но од 1961 год. тој пројавува особено голема активност со својата едичија *Incunabula Graeca* која има за цел да ги расvetli почетоците на грчката цивилизација, а посебно — микенската епоха. Веднаш по издањето на пилските натписи (*Inscriptiones Pyliae*) од С. Gallavotti и А. Sacconi, 1961 (в. горе) и практичниот прирачник на L. Deroy, *Initiation à l'épigraphie mycénienne*, 1962 (в. Ж. А. XII, стр. 426—229, рџ. на Љубинка Басотова), се појави и горниов речник на Anna Morpurgo.

Авторката Морпурго и порано беше позната со различните микенолошки студии објавени во италијански класични списанија и во изданијата на Accademia dei Lincei, но со последнава капитална работа таа, неоспорно, многу ја задолжи микенологијата и ние за тоа можеме да ѝ бидеме само благодарни. Микенско-грчките речници на Вл. Георгиев, Р. Meriggi, речникот во *Documents* разделен во три дела (апелатива, имиња на места и лични имиња), како и Индексот на W. Merlingen веќе не беа полни, зашто од 1955/56 на вamu се откриени нови микенски натписи чиј лексички материјал не можеше да влезе во нив. Затоа се чувствуваше потреба од еден речник што ќе го содржи не само целокупното речничко благо на сите досега откриени микенски натписи, туку и различните (ако не сите, барем најважните) предлози за идентификација на одделните микенски зборови. На оваа потреба достоино одговори Anna Morpurgo со својот *Lexicon*.

Првиот впечаток што го остава овој лексикон на читателот е неговата полнота. Овде е систематски изложено целокупното лексичко богатство од сите натписи со линеарно В писмо, откриени до 1962 г. во Кнос, Пил, Микена, Теба, Тиринс и Елеусина. По исцрпните податоци за местата (бројот на натписот и редот), каде што се среќава соодветниот збор, авторката ја приведува и најглавната литература со различните предлози и интерпретации за него, без да го натура при тоа своето лично становиште. При сè што во објаснувањата на